

1 Hoop

De zaaier, Marcus 4:3-9 en 13-20

In 1850 veroorzaakte de Franse schilder Jean-François Millet een schandaal met zijn schilderij 'De zaaier'. Hij deed daarop namelijk voor zijn tijd iets ongebruikelijks. Hij koos geen 'mooi' onderwerp, maar zette in plaats daarvan met grove penseel het harde lot van de boerenbevolking op het doek. Zijn schilderij had daarmee ook iets van een aanklacht. Het liet zien wie de prijs betaalt voor de welvaart van de gegoede burger: de boer die zich afbeult op zijn land.

Millet's schilderij was een belangrijke bron van inspiratie voor Vincent van Gogh, die zijn zaaier in vele varianten natekende en schilderde. De zaaiers van Millet en Van Gogh vertonen zowel overeenkomsten als verschillen. Bij beiden is de zaaierende boer een stoere, krachtige gestalte. Maar bij Millet overheerst vooral de somberte in de schildering en daarmee de aanklacht over zijn harde lot. Je kunt de ogen van zijn zaaier zelfs niet eens zien, omdat die wegvallen onder de schaduw van zijn hoed. Hij is een anonieme figuur, een naamloze lijdende mens, één van de talloos vele slachtoffers van de geschiedenis. Van Gogh doet echter iets anders met die figuur van de zaaier. Hij beeldt hem in een schilderij uit 1888 even stoer af als Millet, maar dan wel tegen de achtergrond van een enorme ondergaande zon. Die zon vormt op dat schilderij als het ware een stralenkrans om het hoofd van de zaaier, net zoals op klassieke religieuze schilderijen een heilige wordt afgebeeld met een stralenkrans achter het hoofd. Van Gogh maakt van die zaaier dus niet zozeer een beklagenswaardige als wel voorbeeldige figuur, een soort moderne 'heilige'.

Het beeld

Als Jezus de zaaier uitbeeldt, gebruikt hij daarvoor geen schilderspalet maar woorden. Hij zet in zijn gelijkenis van de zaaier een *beeld* van hem neer. Ik denk dat het vruchtbaar is – juist ook voor moderne lezers – om de gelijkenissen van Jezus te lezen op de manier waarop je ook naar een schilderij kijkt. In de christelijke traditie zijn die gelijkenissen van Jezus vaak woord voor woord en detail voor detail uitgelegd. Daar is op zichzelf niets mis mee. Maar met zo'n gedetailleerde uitleg (in vaktermen: een allegoriserende uitleg) kun je gemakkelijk ook iets missen: daarmee kijk je namelijk gemakkelijk voorbij aan de eerste indruk die zo'n gelijkenis achterliet. Die eerste indruk was echter wel de indruk die dat gelijkenisbeeld op de eerste toehoorders maakte. Dat beeld onthielden ze en vertelden ze door, totdat het uiteindelijk in de evangeliën terecht kwam. Beelden blijven namelijk hangen, dikwijls meer dan woorden. Zoals we al zeiden in het 'Woord vooraf': daarmee brengen die beelden ons zo dicht bij de oorspronkelijke, vertellend rondtrekkende Jezus als maar mogelijk is.

Nu vormt de gelijkenis van de zaaier in één opzicht een bijzonder geval in de evangeliën. Bij deze gelijkenis leveren de evangelisten ons namelijk bij uitzondering het plaatje én de uitleg, een behoorlijk gedetailleerde uitleg zelfs (de enige andere uitzondering is de gelijkenis van het onkruid; zie daarvoor het volgende hoofdstuk). Je zou geneigd kunnen zijn om bij deze gelijkenis voor het gemak direct naar die uitleg toe te gaan, net als mensen in een museum vaak eerst op het bordje naast het schilderij kijken. Maar veel

spannender is het om eerst maar eens goed naar het schilderij zelf te kijken, en dan pas te zien wat het bordje met uitleg daar misschien nog aan kan toevoegen. Dit is het beeld dat Jezus schildert in Marcus 4:3-9:

Hij zei: Luister! Zie!

De zaaier ging uit om te zaaien.

Bij het zaaien viel een deel op de weg.

De vogels kwamen en aten het op.

Een ander deel viel op rotsachtige grond

waar niet veel aarde tussen zat.

Het schoot meteen op

omdat het niet diep in de grond zat,

maar toen de zon opkwam verbrandde het en verdroogde het

omdat het geen wortel had.

Weer een ander deel viel tussen de distels.

De distels schoten op en verstikten het

en het gaf geen vrucht.

Nog een ander deel viel in de goede aarde.

Het schoot op en groeide en bracht vrucht voort:

een deels dertigvoudige, deels zestigvoudige, deels honderdvoudige opbrengst.

En hij zei: wie oren heeft om te horen, moet horen!

‘Hij zei: Luister! Zie!’ Dat wil zeggen: laat dit beeld op je inwerken en zie het voor je: een boer die zaait, werpt graan op de aarde. Dat beeld spreekt in zekere zin geheel voor zichzelf, zeker voor de mensen in Jezus’ tijd. Als een boer uitgaat om te zaaien, dan doet hij dat natuurlijk in de hoop op een goede oogst. Hij hoopt daar niet alleen op, maar hij geeft daar ook iets voor. Hij werpt zaad over de aarde uit. Zaad is goed, kostbaar graan. Je had daar ook een brood van kunnen bakken. Dan had je de zekerheid gehad van het brood in je hand. De boer gaat ervan uit dat hij meer zal oogsten dan hij gezaaid heeft. Hij levert zekerheid in voor hoop en maakt daarmee de goede keuze. Want ook als er maar één op de vier graankorrels in goede aarde valt, dan nog zal hij daarbij een grote winst boeken. Dan zal die ene graankorrel uitgroeien tot een aar die hem een dertig- of zestig- of misschien wel honderdvoudige opbrengst geeft. De boer weet daarom: ook al komt driekwart van het zaad verkeerd terecht, dan nog zal mijn arbeid lonend en mijn inspanning zinvol geweest zijn. Daarom is het beeld van de zaaier een krachtig beeld van de hoop.

Geen uitleg

Waarvoor staat dit beeld? Dat vult Jezus hier in eerste instantie niet in. Hij besluit zijn gelijkenis namelijk met de woorden: ‘Wie oren heeft om te horen, moet horen.’ Oftewel: dat mag je zelf bedenken. Zo moeilijk is dat niet. Want toehoorders met kennis van de Schrift zouden kunnen weten dat de profeet Jesaja het

beeld van het zaad al toepast op het woord van God (Jes. 55:10-11). Zijn woord is het woord van vrede en recht. Dat zaait God in deze wereld. Hij komt daarmee echter vaak van een koude kermis thuis, want dat goede woord vindt vaker niet dan wel gehoor bij de mensen. Dat zien we alle dagen om ons heen. Echter, en dat is de grote belofte die al bij Jesaja klinkt, áls dat woord gehoor vindt, zal het zijn werk doen en rijke vrucht voortbrengen. Dan zal het het leven goed maken.

Niet alle toehoorders zullen goede kenners van de Schrift geweest zijn. De kracht van dit gelijkenisbeeld is echter dat je het ook zonder die voorkennis kunt verstaan, want het spreekt ook voor zichzelf. Het is een beeld midden uit het gewone boerenleven dat in al zijn eenvoud staat voor heel het menselijke leven. Het staat voor ieder mens die leeft vanuit de hoop op de goede afloop en die zich daarvoor ook de goede inspanningen wil getroosten. Het beeld zegt: al wat je ten goede hebt gedaan, zal aan het eind niet tevergeefs geweest blijken te zijn. Het zal vrucht dragen, hoeveel tegenslagen en teleurstellingen je ook hebt moeten incasseren. Al bij het zaaien gloort de hoop op de oogst. Dat is ook wat Van Gogh laat zien in het zonlicht dat hij over het hoofd van de zaaier heen over de aarde laat strijken.

Toch uitleg

Zoals gezegd, volgt op deze gelijkenis uiteindelijk toch nog een uitleg. Dat roept de vraag op: gaf Jezus die ooit zelf, wat hij in het algemeen juist niet deed? Of zou het misschien zo kunnen zijn, dat de jonge christelijke gemeente (zeg maar van rond 60-70 na Christus, toen Marcus zijn evangelie schreef) die nadere uitleg daaraan heeft toegevoegd? Er zit één signaal in die uitleg, dat sterk doet vermoeden dat dat laatste het geval geweest is. In die uitleg gaat het namelijk over vervolgingen. Daarvan was nog geen sprake toen Jezus rondging door Galilea. Maar dertig jaar later waren vervolgingen een actueel thema; christelijke gemeenten leden daar dikwijls zwaar onder. In de toegevoegde uitleg zie je dat thema vervolging nadrukkelijk tevoorschijn komen. De jonge christelijke gemeente betreft Jezus' beeld van de zaaier daarmee op haar eigen situatie. Dat doet ze zó (Mar. 4:14-20):

Het zaad dat op de weg valt, staat voor de mensen die het woord wel horen, maar er niets mee doen. Nauwelijks hebben ze het gehoord, of de Satan neemt het weer bij hen weg.

Het zaad op de rotsgrond staat voor de mensen die het woord enthousiast aannemen, maar bij wie het geen wortel schiet. Als ze geconfronteerd worden met beproeving of vervolging, laten ze het weer vallen.

Het zaad dat tussen de distels valt, staat voor de mensen die het woord wel horen, maar tegelijk ook zo in beslag genomen zijn door de andere zorgen en verlangens van alledag, dat dat woord in hen verstikt raakt en geen vrucht draagt.

Maar het zaad dat in de goede aarde valt, is het woord dat gehoord én gedaan wordt en daardoor rijke vrucht draagt.

Hoop en waarschuwing

Het beeld blijft hetzelfde, maar wie goed kijkt, ziet dat de toon toch aanmerkelijk verschoven is. In de gelijkenis stuwt alles toe naar de goede afloop: de oogst. In de uitleg daarentegen wordt veel uitvoeriger

stilgestaan bij de gevaren die het zaad (het woord) vóór die tijd bedreigen. In de gelijkenis overheerst de toon van de hoop: leef uit Gods woord en weet dat al je goede inspanningen daarvoor uiteindelijk vrucht zullen dragen. In de uitleg overheerst echter veel meer de toon van de waarschuwing voor de vele manieren waarop dat goede woord je toch nog weer kan ontglippen. Dat is geen absolute tegenstelling, want hoop en waarschuwing zijn in zekere zin twee zijden van één medaille. Wie zegt: 'Bewaar de hoop', zegt ook: 'Pas op, dat je die niet verliest'. Maar een accentverschuiving is het wel.

De jonge christelijke gemeente had kennelijk de vrijmoedigheid om een overgeleverd beeld van Jezus toe te passen en ook toe te snijden op haar eigen situatie. Die vrijheid mogen wij dus ook nemen. Die moeten wij zelfs nemen. Want Gods woord werkt alleen als je er iets mee doet, net als zaad alleen werkt wanneer je het uitstrooit. Dat is een boodschap die deze gelijkenis van de zaaier zeker ook bevat. In die zin is zij dus tegelijk ook een leeswijzer voor alle gelijkenissen waarin Jezus spreekt. De theoloog O. Noordmans noemde deze gelijkenis daarom ooit de 'gelijkenis der gelijkenissen', oftewel: de gelijkenis die je leert hoe je met gelijkenissen kunt omgaan. Die leeswijzer zegt: bewaar de beelden waarin Jezus sprak en doe er wat mee. Draag ze als onuitwisbare 'plaatjes' met je mee, voor als de tijden komen dat je het niet meer trekt omdat alle teleurstellingen bij elkaar je te veel worden. Laat ze dan tot je spreken van de hoop dat al wat gedaan is en wordt vanuit Gods woord van vrede en gerechtigheid, niet voor niets zal zijn. Want eenmaal zal dat vrucht dragen op een manier die alle voorafgaande mislukkingen en teleurstellingen teniet zal doen. Ga voor die honderdvoudige oogst!

Gespreksvragen

1. Een paar jaar geleden hadden we als kerkelijke gemeente (in Haarlem) een groep Kenianen op bezoek. Aan het slot van dat bezoek gaf een van de jongeren in die groep openhartig zijn mening over alles wat hij gezien en gehoord had: 'Jullie hebben hier álles... behalve hoop!' Wat vind je van die uitspraak: is dat zo? En als dat zo is, wat zouden we daaraan dan kunnen doen?
2. Vind je dat het zin heeft te hopen op een betere wereld? Denk je dat het zin heeft je daarvoor zelf ook in te zetten? En als je dat denkt, hoe en waarvoor zou jij je dan in het bijzonder willen inzetten? Vind je dat het beter is jezelf een groot doel voor ogen te stellen, of houd je het liever bij kleine, overzichtelijke doelen?
3. Hoop koesteren is op zich niet zo'n kunst, dat doet (bijna) iedereen, al is het maar de hoop op een leuke vakantie, een nieuwe relatie of een winnend lot in de Staatsloterij. Veel moeilijker is het dikwijls om de hoop niet te verliezen bij grote tegenslagen en teleurstellingen in je leven. Hoe doe je dat? Wat helpt je daarbij? Wie helpt je daarbij? Kun je zelf ook anderen daarbij helpen, denk je? En helpt je geloof je daarbij ook of niet?